

OSMANLI HUKUKUNDA TAHSİSAT KABİLİNDEN VAKIFLAR VE KONUYLA İLGİLİ KANUNÎ'YE TAKDİM EDİLEN BİR RİSÂLE

Doç.Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ

1. KONUNUN TAKDİMİ VE TARİFİ.

Mülk bir aynı, devamlı bir şekilde Allah'ın mülkü olmak üzere temlik ve temellükten men etmek ve menfaatlerini Allah'ın kullarına tasadduk etmek" şeklinde tarif edilen vakıf muamelesi, özellikle Osmanlı Devleti zamanında yeni bir mânâ daha kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle, İslâm hukukundaki tarife göre kurulan vakıfların konu cihetiyle bir istisnası olan değişik bir vakıf türü ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi vakıf muamelesinde konu ile alakalı en önemli şart, vakfedilecek bir malın, vakfedenin mülkü olması gerekir şeklindedir. Buna göre sultan veya yetkili bir devlet adamının, mülkiyeti devlete (mirîye) ait olan birşeyi vakfedememesi gerekir. Halbuki Osmanlı Devletinden önce Eyyubîler'den itibaren bütün İslâm aleminde ve Osmanlı tarihi boyunca, devlet reisi yahut yetkili bazı kimseler devlete ait mirî arazinin şer'î ve örfî gelirlerini yahut tasarruf hakkını belli hayır cihetlerine vakıf adıyla tahsis etmişlerdir. Acaba bu istisnaya nasıl cevaz verilmiş ve Osmanlı hukukunda bu konu nasıl izah edilmiştir? Bu araştırmamızın konusunu, bu sorunun cevabı ve bu konuyla ilgili olarak Kanunî Sultan Süleyman'a takdim edilen bir Risale (monografik eser) teşkil edecektir.

Devlete ait bir arazinin eski tabirle menâ

fiini belli bir hayır cihetine vakıf adıyla tahsis etmeye Osmanlı hukukunda tahsisat kabîlinden vakıflar denmekte eski fıkıh kitaplarında ise irsadi vakıflar başlığı altında konu tetkik edilmektedir. Konunun menşesine girmeden önce bu tabirlerin kısa da olsa açıklanması gerekir. İrsad, kelime anlamı itibarıyla gözetmek ve hazırlamak demektir. Hukuk terimi olarak ise, devlet hazinesine (beytülmalâ) ait bir malın, kuru mülkiyeti (rakabesi) yine devlete kalmak şartıyla, sadece medenî ve hukukî semerelerinin (menâfiinin), devlet yetkililerince, hukuken devlet hazinesinden istihkakı bulunan bir cihete tahsisinden ibarettir. Devlet yetkililerinin yaptığı bu tahsis, hak sahiplerinin gözetleyedurdukları ihtiyaç yolunda durduğundan bu isimle anılmıştır. Osmanlı hukukunda ise mirî araziden ifraz edilerek Sultanlar veya izn-i Sultanî ile diğer devlet yetkilileri tarafından belli bir cihete tahsis edilen arazilere tahsisat kabîlinden vakıf araziler denmektedir. Aslında tahsis edilen, arazinin kuru mülkiyeti değil; öşür, bedel-i öşür ve benzeri vergi ve kira bedeli gibi gelirlerdir. Böyle bir vakıf bizim anladığımız mânâda bir vakıf olmadığı için bunlara gayr-ı sahih vakıf da denmiştir. Ancak bu tabirden, hukukî açıdan geçersiz mânâsı kaşdedilmemektedir. Fasi vakıf mânâsı da sözkonusu değildir. Belki

bu tabir, tahsisat mahiyetindeki vakıfların bir ismi ve sembolü olarak kullanılmakta ve vakıf muamelesinin konusunu teşkil eden malın, tahsisi yapanın mülkü olmadığına işaret etmektedir².

2. TAHSİSAT KABİLİNDEN VAKIFLARIN MENŞEİ

Osmanlı hukukundaki tahsisat kabilinden vakıflar "*hilafetin yerine saltanatın geçişinin ve İslâm kamu hukukundan sapışın bir sonucu*" değildir. Maalesef, hem muasır Türk ilim adamlarından bazıları hem de batılı ilim adamları, tahsisat kabilinden vakıfların şer'î dayanağını açıklarken meseleleri birbirine karıştırmaktadırlar. Bu sebeple evvela tahsisat kabilinden vakıfların hukukî dayanağını oluşturan bazı şer'î meseleleri özetlemek mecburiyetinde kalacağız.

Birincisi; Hanefiler dışındaki diğer İslâm hukukçuları, bazı görüş ayrılıkları bir tarafa bırakılırsa, savaş yoluyla elde edilen arazilerin "*müslümanlara vakıf arazi*" olacağını belirtmişlerdir. Buradaki vakıf tabirinden kasıt, anladığımız mânâda vakıf mefhumu değildir. Belki buradaki vakıf, Osmanlı Devletinin uyguladığı mirî arazi rejimine ve özellikle mirî araziye ait gelirlerin belli bir hayır cihetine tahsisi demek olan tahsisat kabilinden vakfa çok benzemektedir. Arazi temlik ve temellükten alıkonulmakta ve işletilerek yahut işlettilerilek elde edilen gelirleri Müslümanlara tahsis edilmektedir. Yani devlet, savaş yoluyla fethedilen araziye "*Müslümanlara vakıf*" adıyla kamuya tahsis etmektedir. Bu anlayış her ne kadar tatbik sahası bulamamış ise de tah-

sisat kabilinden vakıfların ilk mimarı olan Nureddin Eş-şehid ve Selahaddin Eyyubî, konuyla ilgili fetvayı bu görüşü esas alan Şafii Hukukçusu İbn-i Ebi Asrun'dan almışlardır³.

İkincisi; İslâm hukukundaki bütçe prensipleri de tahsisat kabilinden vakıflar için müsa-ittir. Hatta bir yerde âmirdir. Zira Osmanlı Devletinin bütçesinde Tanzimat'a kadar, temeli İslâm hukukuna dayanan dört ayrı bütçe mevcuttur. Bunların gelirleri ve harcama fasılları ayrı ayrıdır. Bu dört ayrı beytülmalın ikincisi beytülmal-ı haraçtır. Yani haraç, cizye ve benzeri gelirlerin toplandığı beytülmaldır. Bunların harcama fasılları; köleler, borçlular, gaziler, muhtaçlar, garipler, askerler, memurlar, âlimler, hâkimler, yollar ve benzeri hayır cihetleridir. Devlet bu beytülmalda ait gelirleri zikredilen fasıllara dağıtabileceği gibi bu gelirlerin kaynağını teşkil eden haracî arazinin menfaatlerini belli bir hayır cihetine tahsis de edebilir. Devamlı olarak tahsis ederse, bu tahsisat kabilinden vakıftır. Bilindiği gibi, mirî arazi de aslında haracî arazidir. Osmanlı hukukundaki tahsisat kabilinden vakıfların asıl menşesini bu mesele oluşturmaktadır⁴. Hatta Kanunî Sultan Süleyman zamanında tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyetini müdaafa eden Dede Halife Şehzade Mustafa'ya ithaf ettiği eserini bu meseleye tahsis etmiştir⁵.

Üçüncüsü Eyyubîler zamanında vakıf adıyla tahsis yapılıncaya kadar bu çeşit vakıfların fonksiyonlarını iktâ' müessesesi ifa etmiştir. Devletin tasarrufundaki bir arazinin rakabesini (temlikten iktâ') yahut menfaatlerini (istihlâlen iktâ'), beytülmalın istihkakı bulunan

² Arazi Kanunnamesi, md. 4, Akgündüz, Ahmet. Mukayeseli İslam Ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır 1986, sh.684; Suyuti, En Naklül-Mestur, Vrk. 225; Ali Haydar, Tertibü's- Sunûf Fi Ahkâmî-Vakıf, md 92 ve şerhi.

³ Biraz sonra metnini takdim edeceğimiz Risale, Sül. Küt. Reşit Ef. No: 1152, Vrk. 192/B; Ebüssuud, Mecmua-i Kavanin, Sül. Küt. Carullah, No: 968, Vrk. 10.

⁴ Dede Halife, İbrahim b. Rahşî(973 H.), Risale Fi Fımalı Beytümâl ve Aksamiha ve Ahkâmiha, Sül. Küt. Esad Ef. No: 3560, Vrk.1-20; Hamevi Ahmed, El-Es'iketü'l-Hanefiye, Esad Ef. No: 1152, Vrk.30/A; Sudi, Süleyman, Defter-i Muktesad, İstanbul 1307, c.1, sh.62 vd.

⁵ Dede Halife, Vrk. 1-20.

bir cihete tahsis edilmesine ikta' denmektedir. Mahiyet itibariyle tamamen tahsisat kabilinden vakıflara benzeyen bu tasarrufların onlardan tek farkı süreli oluşudur. Rahmetli Ali Himmet Berki Hocamızın ilk irsadî vakıf dediği Emevî Halifesi Melik Abdülmelik tarafından Şam'daki Emeviye Camiine yapılan tahsisler de vakıf değil ikta'dır. Ancak cami, mescit ve benzeri yerlere yapılan ikta'ların iptali caiz görülmediğinden ve dolayısıyla süresiz hale geldiğinden tamamen irsadî vakıf haline gelmiştir. Yoksa verilen kaynakta Tarihçi Aynî meseleyi ikta' olarak açıklamaktadır.⁶

3. TAHSİSAT KABİLİNDEN VAKIFLARIN GELİŞMESİ

Biraz sonra metnini vereceğimiz Risale'nden daha iyi anlaşılacağı gibi, yukarıda zikredilen gerekçelerle ilk olarak Eyyubî Devletinin meşhur devlet adamları Nureddin eş-Şehid ve Selahaddin Eyyubî tarafından İbni Ebi Asrun'un fetvasına dayanılarak XII.asrın ikinci yarısında temeli atılan tahsisat kabilinden vakıflar, zamanla bütün İslam dünyasına yayılmıştır. Osmanlı Devleti kurulduktan sonra bu çeşit vakıfların da diğer vakıflar gibi çoğaldığı bir vakiadır. Ele geçiremediğimiz ve Dede Halife'ninkine benzediğini sandığımız Molla Hüsrev'in konu ile ilgili Risalesinin tesiriyle olacak ki Fatih Sultan Mehmet, şer'î sınırların dışına çıkan irsadî vakıfları iptal etmek üzere ferman bile çıkarmıştır. Fatih'in tıpkı Çerkez Sultan Berkuk'un 1382 yılında yaptığı gibi, beytülmalın istihkakı bulunmayan cihetlere yapılan ve gayr-ı sahih tahsis denenen irsadî vakıfları iptal etmek istediği fermanın anlaşılmasıdır. Bunu tamim etmek yanlıştır.⁷ II. Beyazıt, Yavuz ve Kanunî zamanında şeyhülis-

lamlık yapmış olan Zembilli Ali Cemali Efendi (v.1526) de irsadî vakıflara pek taraftar değildir. "Sultan vakıfları -ki müri arazi denir - gaziler arasında mahfuzdur. Ol dahi beytülmalındır; vakıf olmaz, meğer şer'an satılıp temlik olunup vakfedeler" demişse de "zamanın âlimlerinin fervası ile onlara karşılama" diye fetva vermiştir.⁸

Osmanlı hukukunda devletin kurduğu tahsisat kabilinden vakıfların, müessese olarak yerleşmesi Kanunî Sultan Süleyman devrinde olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devletinin tahsisat kabilinden vakıflar karşısındaki tutumunu iki açıdan değerlendirmek gerekir:

Birincisi; Anadolu ve Rumeli'deki tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyetini, Osmanlı hukukunun mimarlarından olan Ebussuud ve benzeri âlimler açıklamışlardır. Ebussuud'a göre "Fatih'in kendi inşa ettirdiği medreselerine ait vakıfların çoğunluğu karyeler ve mezralar(-tahsisat kabilinden vakıflar)dur. Gelirleri cizye ve arazinin çift akçesi adına alınan harac-ı muvazzafıdır ve öşür adına alınan harac-ı mukasemesidir. Bunların hepsi beytülmal-ı haraca aittir. Vakıfların şartlarına itibar edilmez. Âlimler haracın harcama fasullarındandır. Ayasofya evkaftı ise sahihtir. Beytülmallı alâkası yoktur".⁹ Bu arada Dede Halife'nin adı geçen Risalesi'nin de aynı maksatla yazıldığını tekrar edelim.

İkincisi; Mısır ve diğer İslâm ülkelerindeki eski tahsisat kabilinden vakıflara karşı Osmanlı Devletinin takındığı tavidir. Mesela Mısır'daki irsadî vakıfların miktarı en az İstanbul'daki kadardır. Mısır'daki bu çeşit vakıfların aşırı derecede artması üzerine, bazı vezir-

6 Aynî, Mahmud b. Ahmed(855 H.), İkdü'l-Cüman Fi Tarihi Ehli'z-Zaman, Sül.Kütp. Gülnûş Sultan, No: 62, c.I, Vrk. 408/A; Himmet, İslâm'da Vakıf, İlahiyat Fak. Der. Sayı: 1-4, sh.1-2.

7 Suyuti, En Naklü'l-Mestur, Vrk. 226 vd.; İnalçık, Halil, Bursa Şer'îye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmet'in Fermanları, Belleten, XI/44, sh.702-703.

8 Sül. Kütp. İsmihan Sultan, No: 223, Vrk.108/A.

9 Ebussuud, Fetâvâ, İsmihan Sultan, No: 223, Vrk.280, 108/B.

leri Kanunî Sultan Süleyman'a müracaat ederek Mısır'daki irsadi vakıfların iptal edilmesini istemişlerse de, Kanunî bu teklif üzerine Mısır'a şöyle bir teklif göndermiştir: *"İslâm hukukundaki dört mezhepten birisi irsadi vakıfların caiz olduğunu söylerse, bu görüşe uyulmalıdır ve bir tek mezhebe göre dahi sahih kabul edilen vakıf iptal edilmemelidir"*.¹⁰

Kanunî'nin bu fermanı üzerine zamanın İslâm hukukçuları, tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyetini açıklayan Risaleler yazmak üzere kaleme sarılmışlardır. Bunlardan eserlerini Kanunî'ye takdim eden iki büyük hukukçuyu zikredebiliriz. Birincisi, Hanefî Hukukçusu İbn-i Nüceym'dir ve esrinin ismi *"Et-Tuhfetü'l-Mardıyye Fi'l-Evkafil-Mısıriyye"* şeklindedir¹¹. Diğeri ise araştırmamızın konusunu teşkil eden Risale'dir. Şimdi de tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyet dayanaklarını ve Kanunî'ye kadarki tarihçesini anlatan bu değerli eserin orijinalini ve Türkçesini verelim.

4. ŞAFİİ HUKUKÇUSU EL-GAYTİ'NİN KANUNİYE TAKDİM ETTİĞİ RİSALE'Sİ

Osmanlı hukukunda tahsisat kabilinden vakıfların bir hukuk müessesesi olarak yerleşmesine vesile olan bu değerli Risale'nin yazarı bir Şafîî hukukçusu olan ve Kanunî'nin yukarıda zikredilen fermanı Mısır'a gönderildiği zaman Ezher'in ileri gelen hukukçularından sayılan Muhammed b.Ahmed(v.984 H.) El-Gaytî'dir. Esrinin ismi *"Et-Te'yidatü'l-Alıyye Li'l-Evkafil-Mısıriyye = Mısır Vakıfları Lehindeki Yüce Sencet Ve Te'yitler'dir*. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi bölümünde No: 1152, Vrk.190-197'de kayıtlıdır. Bu kıymetli eser Arapça yazılmıştır. Orijinalinin Türkçe tercümesi aynen şöyledir: (Medih ve vasıf kısımları kısmen kısaltılarak).

ET-TE'YİDÂTÜ'L-ALİYYE Lİ'L-EVKAFİ'L-MİSİRİYYE

Şeyh, İmam, Allame, Ebu'l-İsrâk Necmuddin Muhammed el-Gaytî eş-Şafîî diyor ki:

Şer-i şerifin hameleleri olan ilim adamlarını yücelten; onların erişilmez şan ve şeref lambalarını yükselten; ilim adamlarına ait vakıfları ve tahsisatı iptâl ve tezyiften koruyan; zamanın Süleyman'ının devletini devam ettirerek ilim adamlarının desteğini arttıran ve ilim adamları için onu bir sed yapan; ilim adamlarına zarar vermek isteyenlerin kötü planlarını DEVLET-İ ALİYYE'nin şevket ve satvetiyle engelleyen ALLAH'a hamd olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, o tektir, onun ortağı yoktur. Öyle bir şehadetle ki önce kendi zatına şahit olmuş, ikinci olarak meleklerini şahit göstermiş ve üçüncü olarak da ilim adamlarını şahit olarak zikretmiştir. Böylece ilim adamlarına verdiği şeref ne kadar değerlidir. Yine şehadet ederim ki, Seyyidimiz Muhammed (S.A.V) O'nun kulu ve resulüdür. Asfiyanın efendisidir. İlim adamlarının rütbesini şununla açıklamıştır: *"Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır"*. Bunların başında, müslümanlara ait beytülmalдан fazilet ve ilim sahibi olup da muhtaç durumda bulunanlara maaş (ata) tahsis eden ve böylece kendinden sonra gelen devlet adamlarına, âlimlere ve diğer hayır cihetlerine vakıflar yapmaları için bir çığır açan Ömer'ül-Faruk gelmektedir. Bu usul yeryüzünün kıyameti kopup da üzerindekiilerin Allah'a döneceği zamana kadar devam edecek olan güzel bir çığırdir.

Allah'a hamd ve peygamberine salattan sonra;

Yüce Allah Hz. Muhammed'in şeriatını

¹⁰ Hamevi, El-Fs'iletü'l-Hanefiye, Vrk.129 vd.; El-Mehdi, Muhammed el-Abbasi, Es-Safvetü'l-Mehdiye Fi İrsadi'l-Arazi'l-Mısıriyye(El-Fetâvâ içinde), c.2, sh.649.

¹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, No: 782, Vrk.16 vd.

müslümanların hak üzerinde daim ve kaim olmalarına vesile kılmıştır. Allah'ın emri yani kıyamet gelinceye kadar müslümanlara, Allah'ın rahmetinden mahrum olan muhalifleri zarar veremeyecektir. Hz. Peygamber, insanlara bağışlanan ilim nimetinin elden alınmayacağını şu sözleriyle haber vermiştir: *"Allah kullarının elinden alarak ilmi ortadan kaldırmaz; ancak âlimleri ortadan kaldırarak ilmi de yok eder. Hiç âlim kalmayınca da insanlar cahilleri kendilerine baştaçı ederler; sorulan sorulara bilmeden fetva verirler; hem kendileri sapırlar, hem de başkalarını sapırlar"*. Bu sebeple âlimlerin rütbesi dünya ve ahirette daima yücedir. İnsanların merciidirler. Bütün devletlerde ve ilk asırlarda özellikle de Mevlânâ, En büyük imam, En Şerefli Hakan, Dinin Muzafferiyeti İçin Çalınan, İslâmın ve Müslümanların Aziz Olmaları İçin Cihad Eden, İsyancı Ve İnatçıların Yokedicisi, Müslümanların Sınırlarının Hamisi, Adaleti Hakkıyla İcra Eden, Mazlumun Hakkını Alan, *"Sultan Yeryüzünde Allah'ın Gölgesidir"* hadisinin Mâ-sadakı, Sahabelere Nasip Olmayan Fetihler Kendisine Nasip Olan; Varlığı insanların din, iman, vakıf, rızık, namaz ve benzeri şeylerinin emniyet vesilesi, Haremeyn-i Şerifeynin Hâdimi SULTAN-I MUZAFFER SÜLEYMAN HAN zamanlarında ilim adamları hep ikrama mazhar olmuşlardır. Onun ilim adamlarına, talebelere, Kur'an hafızlarına ve saireye olan hayır ve sadakaları, vakıfları, medreseleri ve tekyeleri tıpkı şerefli ecdadı gibi devam etmektedir. O daha fazlasını yapmış, Anadolu, Hicaz, Mısır ve Kahire'ye kadar müessesatı hayriyesi ulaştırmıştır. Bütün bunlar sebebiyle âlimler, talebeler, fakirler ve salihlerin hayır dualarını almıştır.

Şu anda bir haber yayıldı ki, kalpler buruklaştı, insanları üzüntüye gark etti, himmetleri köstekledi. Duyulduğuna göre âlimler, talebeler ve kurralara ait vakıflar ve tahsisatlar iptâl edilmek üzereymiş; eski devlet adamlarının ve yetkililerinin beytülmalından tahsisat

şeklinde yaptıkları vakıflar sahih değilmiş; sahih kabul edilse bile haraç vergisine tâbi tutulacaktı; konuyla ilgili olarak Padişah'ın fermanı(mersum-ı şerif) ve şeyhülislamın fetvası gelmiş. Ancak şu kalpleri tatmin edici bir haberdir ki Büyük Hünkâr ve Şerifli Hakan fermanında şöyle buyurmuş: *"Hanefilerce caiz görülme bile, diğer üç mezhebin (Şafîî, Hanbelî ve Maliki) imamlarından birisi, tahsisat kabilinden vakıfların sahih olduğunu ve bu çeşit vakıfların haraca tâbi olmadığını söylese, bu görüşe uyulacaktır. Ve sözkonusu mezhebe göre verilen mahkeme kararlarına itibar edilecektir"*. Bu fermanı gönderen Hakan ayrıca âlimlerden bu konunun izah edilmesini ve mesleyle alakalı tercih edilen görüşlerin açıklanmasını istemiş. Bu fakir de bu talep üzerine şu risalesini kaleme almıştır:

Şurası bilinmelidir ki beytülmal arazisinden medreseler, hastahaneler ve belli şahıslar gibi hayır cihetlerine yapılan tahsisat kabilinden vakıfların menşei, Adil Hükümdar Nureddin Eş-Şehid devrine dayanır. Nureddin Eş-Şehid, fakirler ve zayıfların halifelere ve hükümdarlara ulaşmaları ve haklarını almaları zor ve imkânsız olduğundan dolayı, beytülmalından istihkakı bulunanlara hakları kolaylıkla ulaşabilmesi için istihkak sahiplerine yardım olsun diye ilk defa tahsisat kabilinden vakıfları ihdas eden zattır. Ondan önce bu çeşit bir vakıf vaki değildir. O kadar fazla vakıf yapmıştır ki kendisine şöyle bir teklif götürülmüştür: *"Hâkimiyetin altındaki beldelerde hukukçular, fakirler, sufiler ve kurralara ait çok sayıda hayrât ve gelir getiren mallar var. Şu anda cihad için ve askerlerin masrafları için onlardan yararlısan iyi olur"*. Bu teklife öfkelenen Nureddin şöyle cevap vermiştir: *"Valahi ben onların yüzü suyu hürmetine zafer ümit ediyorum. Siz içinizdeki zayıflar hürmetine rızıklandırılıyorsunuz. Ben döşeğimde uyurken hedefi şaşmayan oklarla benim yerime savaşan bir gurubun tahsisatını kesip de, sadece beni gördüğün zaman bazan isabet eden bazan hedefi*

şaşan oklarla savaştan bir gruba nasıl onların haklarını vereyim? Sonra bunların beytülmal-dan payları vardır; paylarını veriyorum; istihkaklarını nasıl kesebilirim?" Tarih-i Hama'nın yazarı bunu zikretmiştir. Sonra da bu hayırlı hizmeti Adil Hükümdar Sultan Selahaddin b. Yusuf b. Eyyub devam ettirmiştir. Beytülmal arazisinden bir kısmını âlimler, sufiler, fakirler ve zayıflar ve Hz. Peygamber'in neslinden gelenlere tahsis etmiştir. Nureddin Eş-Şehid Şam'da bir çok beytülmal arazisini hayır cihetlerine vakfetmiştir. Selahaddin Eyyubî ise Kudüs ve Mısır'da fıkıhçılara medreseler; Saidüs-Sa'd'de sufilere hânkâh vakfetmiştir. Nesillerinden gelen melikler de onlara çeşitli vakıflar vücuda getirmişlerdir.

Nureddin Eş-Şehid ve Selahaddin-i Eyyubî'den önce tahsisat kabilinden vakfî kimse yapmadığı için, her ikisi de ilk bu mânâda vakfî yaparken Şafîî Âlimlerinden İmam İbni Ebi Asrun'a meseleyi sormuşlar; o da caiz olduğuna dair fetva vermiştir. Nureddin Eş-Şehid İslâm hukukuna vâkıf ve Hânefi olmasına rağmen onun fetvasını esas almıştır. Mecmaül-Ahbab'ın müellifi ve diğer zatlar bunu nakletmektedirler. Şafîîlerin fetvasıyla yetinmiş ve onu daha hayırlı görünce onların fetvalarıyla amel etmiştir. Mecmaül-Ahbab'ın müellifinin beyanları zahiren Hanefîlerin buna cevaz vermediklerini hissettiriyor. Halbuki Hanefî Hukukçusu Muhakkik İbnül-Hümmam konuyla ilgili sorulan soruya verilen cevapta - *"Devlet reisinin (imamın) müslümanların ihtiyacı bulunduğu zaman böyle bir tasarrufta bulunabileceğini"* söylediği gibi Fethu'l-Kadir adlı eserinde Eşref Barsbay'ın beytülmal arazisinin âmme maslahatı bulunduğu zaman beytülmalın vekili olan devlet yetkilisi tarafından satılıp satılamayacağını sorması üzerine caiz olduğuna dair fetva verildiğini nakletmektedir. Kadihan fetâvasından da nakilde bulunmaktadır.

İbn-i Ebi Asrun'un tahsisat kabilinden vakıfların caiz olduğu hususundaki fetvasına ilk

dönem (mütekaddimin) ve son dönem (müteahhirin) hukukçularından çoğu muvafakat etmişler ve benzeri fetvalar vermişlerdir. Ebu-bekr eş-Şasi (Şafîî), Gazalî'nin talebesi İbn-i Türkmen; bunlardan sonra gelen tabakadan İbni Ebi Asrun'un muâsırı Kemal İbn-i Yunus, Kitabü'l-Hadi'nin sahibi Kutb en-Nişaburi bunlar arasındadır. Bunlara İbnüs-Salah(büyük hadisci ve Şafîî mezhebinin mutemet hukukçusu) muvafakat etmiş, Sultanü'l-ulemâ Şeyh İzzüddin İbn-i Abdüsselam Şafîî mezhebinin mutemet hukukçusu İmam Muhyiddin Nevevi de müsbet mânâda fetva vermişlerdir. Nevevi'nin fetvası aynen şöyledir(Fetâvâdan naklen): *"Mesele: Sultan beytülmala ait bir araziye veya başka birşeyi satın alıp, medrese, hastahane, ribat, hankâh, zâviye, salih bir kişi, kendi zürriyeti veya fakirler gibi müslümanların maslahatları için vakıf yapmak sahih olur. Bu da o gruba dahildir"*. İbnür-Rifa'da *"Ganimetin Taksimi"* bahsinde Şafîî mezhebinde bu çeşit vakıfların yani devlet reisinin beytülmal-dan yaptığı vakıfların sahih olduğunu nakletmektedir. Allame Seladinsi de mezhepte tercih edilen görüşün bu olduğunu nakletmektedir. Irakî'nin Kavaid adlı eserinde, zikredildiğine göre malikilere göre de durum böyledir. Zerkeşi El-Hadim adlı eserinde devlet reisinin beytülmala ait olan araziden bir kısmını belli bir gelirleri olmayan mücahitler, eğitim, fetva ve öğretim için kendisini adayan şeriat âlimleri gibi maslahat bulunan hayır cihetlerine vakıf yapabileceği nakledilmektedir. Bu çeşit bir vakıf görüş ayrılığı olmaksızın sahihtir. Zira beytülmal bütün müslümanların malıdır; vakıfda da onlara raci bir maslahat mevcuttur. Caiz olması gerekir. Ancak Zerkeşi belli şahıslara yapılan zürri vakıfları caiz görmez. Rafîî ve Nevevi de Irak arazisinden bahsederken şöyle demektedirler: Bugün devlet reisi istese ganimet arazisini Hz. Ömer'in yaptığı gibi vakfedebilir. Ancak ivazlı yahut ivazsız olarak gazilerin gönlünü alması gerekir. Bunların izahlarından anlaşılın bütün müslümanlara yapılan yani kamu amaçlı vakıfların caiz

olduğudur. Halbuki İbnür-Rif'a ve Kamulî'nin dediğine göre, İmam Şafîî'nin beyanları hem özel hem de kamu amaçlı olsun bu çeşit vakıfların kayıtsız caiz olduğunu göstermektedir. İbni Ebi Asrun'un tercih ettiği ve tatbikatta uyulan görüş de budur. İleri gelen hukukçularımıza göre, arazi savaş yoluyla fethedildiğinde -Mısır arazisi gibi- meşhur görüşe göre bu ganimet sayılır; gaziler ona mâlik olurlar; tassarufda bulunurlar; mirasçılarına intikal eder; bu çeşit arazide zilyetlik mülkiyetin delili sayılır; iktisab sebebinin ve intikal sebebinin açıklanmasına gerek yoktur. Zilyetlik, vakıf ve mülkiyet davalarında şer'î delildir. Gazilerin öldüğü yahut mirasçılarının öldüğü ve arazinin de beytümala intikal ettiği farz olunsa, devlet reisi de bu mahiyetteki bir araziyi müslümanlara vakfetmek istese, kendisine engel olmak isteyenlere Hz. Ömer'in Irak'taki tatbikatı ile cevap verebilir. Zerkeşî de El-Hadim adlı eserinde bu görüşü te'yid etmiştir.

Türk Bahri Memlûkleri (Kılavunlular) (1250-1382) zamanında gelen melik ve emirlerin çoğunluğu beytümal arazisinden medreselere ve benzeri hayır cihetlerine vakıflar yapmışlar ve asrın âlimleri (Sübki, iki çocuğu, Zimelkâni, İbn-i Adlân, İbn-i Merhal, İbn-i Cemaâ, Bülkinî, Ezrui ve Zerkeşî gibi) de sahih olduğuna, bunların irsadi vakıflar kabilinden bulunduğuna ve ilim adamlarının bunlardan yararlanabileceğine fetva vermişlerdir. Ancak daha sonra iktidara gelen Çerkez Meliki Sultan Berkuk 730/1382 yılında bu çeşit vakıfları iptal etmek istemiş ve bunların beytümaldan hile ile alındığını, beytümal arazisinin yarısının vakıf olduğunu iddia etmiştir. Meselenin halli için ilmi bir meclis toplanmış ve mecliste dört mezhebin kadılarıyla meşhur âlimler hazır bulunmuştur. Şeyh Siracuddin Bülkinî (Şafîî), Şeyh Ekmelüddin El-Baberti (Hanefî) ve Şeyh Ziyauddin el-Kuraşî bunlar arasındadır. Bülkinî devlet reisinin medreselere, ilim adamlarına ve talebelere yaptığı vakıfların iptal edilemeyeceğini, zira bunların bey-

tümaldan 1/5 nisbetinde mevcut vakıflardan daha çok payları bulunduğunu; bu vakıflardan beytümaldaki istihkakları sebebiyle yararlandıklarını açıklamıştır. Veliyy-i Irakî'nin beyanına göre, mevcut âimlerin çoğunluğu; hâkimin sai olduğuna karar verdiği vakıfların iptal edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Zira içtihadî bir konuda hâkim kararını nakzetmek mümkün değildir. İtiraz edilen vakıfların hepsi de sıhhatleri hakim kararıyla tescil edilmiş vakıflardır. Ekmelüddin vakıfların iptalini isteyenlere karşı verdiği mücadelede aşırıya gitmiş ve bu işe vesile olanları takbih etmiştir. Şeyh Ziyauddin el-Kuraşî de ona yardımcı olunca durum sakinleşmiştir. Nakledildiğine göre Şeyh Ekmelüddin devlet yetkililerine şöyle demiştir: *"Eğer ilim adamlarının rızıklarını kesmek istiyorsanız, o halde onlara Firavun'un putlara hizmet edenlere verdiği maaş kadar, hatta yarısı kadar maaş veriniz."*

Bütün bunlar tahsisat kabilinden vakıfların sahih olduğunu, özellikle de sıhhati hâkim kararlarıyla tescil edilince iptalinin asla caiz olmayacağını; zira bir meselede hâkimin verdiği hükmün ihtilafı kaldıracağını ve meselelerin ittifak edilen bir mesele haline geleceğini açıkça göstermektedir. Bu vakıflar hususunda Sübki ve benzerleri gibi sözlerinden tereddüt-lü oldukları anlaşılmalarda maksadı, bu vakıfların bâtil olduğu ve yararlanılmasının caiz olmayacağını iddia değildir. Belki bunlar, mezkur vakıfların tahsisat kabilinden olduklarını belirtmek istemişlerdir. Vakıf ifadesinin irsad ve tahsisat mânâsında kullanılması caizdir. Temel mânâda yani temlik ve temellükten men' mânâsında müşterektirler. Zaten Sübki, *"ben bu vakıfları değiştiremem; değiştirilmesi ve iptali için de fetva veremem"* demıştır.

Eğer dersin: *"Devlet reisi, şer'î açıdan müslümanların vekilidir. Beytümali gözetmesi de küçüğün velisinin küçüğün malını gözetmesi gibidir. Bilindiği gibi, velinin maslahata dayan-*

mayan, hatta daha maslahatlı olmayan tasarrufları caiz değildir. Nasıl olur da devlet reisinin sözkonusu arazideki tasarrufu geçerli olur?

Cevaben derim: Asıl olan arazinin vakfedilmemesi ve üzerinde tasarrufta bulunulmamasıdır. Ancak şer'î gerekçeler mevcutsa ve sahih olarak yapılmışsa tasarruflar da sahih olacaktır. Mutemet insanlar yapılan satımların şer'î gerekçelere dayandığını ve sahih olduğunu açıklamaktadırlar. Vakıfda da durum böyledir. Hâkim sıhhatini tescil edince, zikredilen tasarrufun geçerli olduğu anlaşılır.

Mısır arazisine haraç vergisi tarhedilmesi meselesine gelince; Şafii mezhebine göre, bu mümkün değildir. Zira mezhepte mutemet hukukçuların nakline göre, Mısır savaş yoluyla fethedilmiştir. İbnür-Rif'a ve Zerkeşi'nin nakli de bu yoldadır. Diğer bir görüşe göre ise, Mısır iki defa fethedilmiştir. Bir defasında sulh yoluyla fethedilmiş, sonra anlaşmalarında durmayınca ikinci defa savaş yoluyla fethedilmiştir. İmam Şafii'nin vasiyetinde kendisinin mülkü olan bir arazisinin Mısır'da bulunduğu ve Mısır'ın sulh yoluyla fethedildiği yazılıdır. Bazıları ise İmam Şafii'nin ölü araziye ihya etmiş olabileceğini ve bunun sulh yoluyla fethedilmiş olduğuna delalet etmediğini açıklamışlardır. Meşhur olan görüşe göre, Mısır savaş yoluyla fethedilmiş, gazilere taksim edilmiş ve ellerine verilmiş olunca, Mısır arazisi öşri arazi olur, haracı arazi olmaz. bir arazi iki şekilde haracı olabilir (Şafii Hukukçularına göre): Birincisi; Devlet reisinin savaş yoluyla fethedip gazilere taksim etmesi sonra da onlara belli bir ivaz vererek araziye müslümanlara vakfedip haraç arazisine tabi tutması halidir. İkincisi ise; sulh yoluyla fethedilmiş olup da yerli ahalinin elinde haraç vergisi karşılığı bırakılmış olması halidir. Haraç bir çeşit arazinin kira bedeli haline gelir. Yerli ahali müslüman olsalar da sâkit olmaz. Bu arazinin rakabesi müslümanlara ait olması halindedir. Eğer arazinin rakabesi de gayr-ı müslim ahaliye

verilir ve ahali sadece haraç öderlerse, bu haraç cizye mahiyetindedir. Yerli ahali müslüman olunca sâkit olur. Savaş yoluyla fethedilip gazilere taksim edildikten sonra onların ellerinde bırakılan arazi ise - ahali müslüman olan arazi ve müslümanların ihya ettiği arazi gibi - öşür arazisidir. Onlardan haraç almak zulümdür. Zerkeşi de el-Hadim'de Mısır arazisinin haracı arazi olmadığını açıklamıştır. Bu durum kesinleşince, Şafii mezhebine göre, Mısır arazisine haraç arazisinin tarhedilemeyeceğini öğrendin. Hanefi mezhebine göre haraç vergisi konabileceği düşünülse bile, bu vakıflarda haraç vergisini kabul etmeyen görüşle hükmedilince ihtilaf ortadan kalkar. Zaten Mısır'daki çoğu vakıfları tescil eden hâkimler Şafii'dir. Haraç vergisi konularak bu hükmün bozulması caiz değildir. Şafii görüşüne göre hüküm verilmemesi halinde, zaten arazi üzerine konulmuş olan örfî vergilerin miktarı haraç miktarını geçmiş bulunmaktadır. Daha fazlasını almak hem mümkün değildir, hem de beldelere ve kullara zarardır ve fesat doğmasına yol açacaktır.

Netice olarak, âlimler şer'-i şerifin hizmetkârdırlar. Hafızlar, müfessirler, fâkihler, muhaddisler, salihler, sûfiler ve diğer müslüman Mısır ve Kahire sakinleri SULTAN'ın DEVLETİNİN devamı ile daimdirler; vakıfların eski halinde kalmasını, iptal edilmemesini, haraç konulmamasını, değiştirilmemesini ve birbirine karıştırılmamasını istemektedirler. MEVLÂNÂ SULTAN şer'-i şerife uyar, âlimlerin görüşlerine itibar eder. Özellikle büyük Hünkâr'ın babası merhum SULTAN SELİM Mısır diyarına girdiğinde Mısır evkafını olduğu hal üzere bırakmış; Şu anda mevcut olan bazı hükümler yazmış ve Mısır ahalisine fazl u ihsan ile muamele etmiştir. Zira Mısır ahali zayıf haldedirler, lütuf ve ihsana layıktırlar. Hz. Peygamber de buyurmuştur: "*Mısır ahali zayıf bir ordudur*". Mısır ve Kahire'de ikamet eden âlimler, hafızlar ve fâkihler özellikle de

Camiül-Ezher mensupları hep ilimle meşğuldürler. Gece gündüz Sultan'ın devletinin devamı için duacıdır; ihtiyaçlarına yetmese de evkafın gelirine kanaatkâr ve Allah'a şâkirdirler ve Hünkârdan bu evkafın devamını talip-tirler. Allah korusun bu evkaf iptal edilirse ilimlerle istigâl sona erer, Kuran öğrenme ve ezberleme sekteye uğrar. Bütün bunlara rağmen bizim Hünkârımızdan umduğumuz Mısır diyarına en güzel şekilde muamele edeceğidir. Büyük veziri Ali Paşa'yı bize vali olarak tayini de bunu göstermektedir. Sultanımız Mısır diyarının velayetini üzerine almakla indallah me'curdur. Mısır Kadısı olarak Şeyhülislam HAMİD ÇELEBİ'yi tayini ise bizim için bir şereftir (957-959/1550-1552 yılları arasında). Hünkârımızdan arzumuz evkafımızı devam ettirmesi, Allah'tan korkmayanların sözüne aldirmaması, Ali Paşa ve Hamid Çelebi Efendi'nin vazifelerinde devamı etmeleridir. Hasbunallahu Ve Ni'me'l-Vekil.

5. SONUÇ

Bu ve benzeri Risaleleri alan ve tetkik ettiren Kanuni Sultan Süleyman kararını ve tah-

sisat kabilinden vakıflar hususundaki tutumunu şu fermanı ile açığa vurmuştur: "*Bunlar bizden öncekilerin yaptıkları hayırdır. Bunları asla iptal edemeyiz*"¹².

Artık tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyeti tartışma zemininden çıkmıştır. İslâm aleminde de Osmanlı sultanlarının yaptıkları irsadi vakıfların câiz ve meşrû olduğuna dair fetvalar verilmiştir¹³. Osmanlı hukukunda artık tahsisat kabilinden vakıflar ile alakalı hukuki düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. İşte asırlarca ihmalî devletin devam ve bekasını tehlikeye sokan bazı eğitim, sağlık, emniyet ve sosyal yardımlaşma hizmetlerini başarıyla sürdüren ve Osmanlı ülkesinin manevî tapusu hükmüne gelen irsadi vakıfların meşrûiyet temeli ve müessesecleşmesi böylece mümkün olmuştur. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi isteyenler "*İslâm hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*" isimli eserimize başvurabilirler.

12 Hamevi, Vrk. 131; İbn-i Nüceym, El-Bahrür-Raik, c.5, sh.114-115.

13 Haskeli, Durru'l Mürteka (Damad Kenarında), c.1, sh.672-673.

تماما لا تقع وتعلم الخطفا اذا جاز من حاج اللائحة عليها وتبين في ذلك
 لا يمكنه والوجه ما لا في الذي من مقتضى يتم حظه وتبينه جان الأخرج
 له ويستيقى من ذلك من مقتضى هو لفظا الواقتضاه المعنى المستنبط
 كما خصص هو وتولدت الى ولا تتم الدليل على مقتضى هذا الحرام بالحق في ذلك
 المستنبط هو السهوع ولا دليل الاستنباط الحارور اية اصرت سوكي
 هذه الاستنباطا فلذلك هذه لفظا ذكر الى انظروا ما الذي في ذلك في مقتضى
 ان يخصص الاستنباطي بهذا وضع سلطوا الاطفال ان يعلم هو في الخطبوا الا درجا

هذا هو المستنبط
 من مقتضى هذا الحرام

عليها من مقتضى
 وجودنا في هذا في الثاني ان لا يكون من مقتضى الا بقدر ما يقتضى حاجته
 منه في الا وهو ذلك الامر من ان يكون للضرورة بقدر مقتضى
 هذه كانت كقوله ما استتبعه ويستتبعه ما يات به دسيسة به في المجهول
 في جزائه في مقتضى امر التعليل في ذلك من مقتضى كذا العقر في مقتضى
 ان لا يهتدى في دية و يهتدى في عاقبة التعليل بما في ذلك في مقتضى التعليل
 التعليل في ذلك في مقتضى التعليل في ذلك في مقتضى التعليل في ذلك في مقتضى
 ولا يربطنا في ذلك في مقتضى التعليل في ذلك في مقتضى التعليل في ذلك في مقتضى

التي كانت
 في مقتضى هذا الحرام

المضربة في مقتضى السلام في مقتضى

المحافظة والمقتضى في مقتضى

محمد بن عبد الله في مقتضى

نفتا الدرك في مقتضى

وسلمنا في مقتضى

بغير في مقتضى

بسر الله الرحمن الرحيم وبه نستعين حسبي ونصري الوكيل
 قال الشيخ الامام الفاضل العلامة العتيق الحق العثماني
 الشهامة ابو الاشراق محمد بن محمد العتيق السالماني قال
 الله تعالى بزمته ورضوانه حمد الله الذي جعل خلقه
 الشرح الشريف ورضوانه من قدرهم المنيف ومنها لهم
 من الاوقاف والارصاد كانت من الاقطار والبريد
 وشد مضيقهم وازارهم بما ورد له سليمان الزمان
 ذبي الغل للوزيف ه ومعهم كيد من قضاة لم يمزوا
 بالدولة العلية الصلوة وخالها من سطوة وتجويف
 واشتمك ان الله الا الله وحده لا شريك له منهاوة
 شهدنا لنفسه وثق بلائكته ونكث باهل العلم والدين
 ذلك من شريف وشهدنا ان سيدنا محمد صلى الله
 عليه وسلم صدى ورسوله سيد الانبياء المرسلين
 اهل العلم بقوله العلاء وانه الانبياء صلى الله عليه وسلم
 خصوصاً فاروقه الذي رتب العطاء في بيت مال السليبي
 لاهل الفضل والثابتين في ذلك لا تقم من طاب
 بقدر من الملوك الاوقاف على العطاء وحنة الغرات وعا
 سنة حسنة الى ان برز الله الامر ومرعيا وهو خير
 الازنين وولج لاهل الله فقال صلى الله عليه وسلم اني
 وسلم من قباهم وظهورهم على ذلك للسالك لا يفرم
 من قدامهم ومن غافلهم بحق بالي مرشده في وانه حتى يتم

م

لا

وهم على ذلك وقد اعطى رسول الله عليه وآله وسلم
 ما ومبوه من العلم بقوله ان الله لا ينقض العلم التارفا
 بتمعه من العباد وكن ببعض العلم بقوله العثماني اذا
 سبقنا المراد اننا سرورنا لا حشيا واقافية الغرط
 فضلوا واستلوا اهل ذلك لم نزل من نبيهم فامر في الدنيا
 والآخر بزيارتنا فينا وهو ليعلمنا معه وما برحوا كبرين
 في جميع الود والقرون الا ورضوا في وانه لا نا الا
 الاظلمه ولنا فان الاكرم الاجم القابضه الذين
 والجاهد اعزاز الاسلاد والسليبي قام لطفه والبريد
 عالمي لغز الوصية وانما العدا في مستنقه والاخذ
 للظلمه بعتقه والقائم من ليلنا بغير منه الذي صدق
 عليه قوله صلى الله عليه وسلم الشاطط ان الله في ربه
 من فتح الله كغالي على يد سيدنا النبي الاعلى يد العصابة
 الاملاء وطار اسمه في ذلك فقتل وكنت من عبيد الاملاء
 من ان الناس موجود على مقتداهم اذ بانهم اذ قاتم
 وازارهم وصلاتهم من رسل الملك لا من كلاله وانا
 يحيا اذ ياله طاهد الحزين الشريف والشاخي كلفنا يد
 في حامية الجلة من المنفقين من العدا وانا ومولانا
 الشاطط الملك الظفر سليمان لاننا انما راضوا على العدا
 محفوظا عن موافقة الوداه فلم نزلنا الله من بين ولينه
 جرى على اهلنا الاملاء وطلبه العلم وحفاظ العدا ان

من الاماره المبرات والصدقات ومجمل نعم الاوقاف
 والمدارس والتجارت على الرواوه كاهل بابوا الكرامه
 واسلافه النظامه بل زاد عليهم في ذلك وفي سلوك
 من المسالك في البلاد الروميه والاقطار المحاربه
 والمصيريه والقائم المزيمه فزاد بذلك الدعا
 من باب العلاء الطلبة والفقرا والمعلمين والهدوا
 ذلك في صحابه الزكاه وتوزل الناس من اولاد ولهم
 الى الان في امن وامان والشرح صدر واطمان
 وزاد بذلك طلب العلوم ونسبنا لان من منطوق ومعلوم
 وقد اشيع الان خبر اغتصب له القلوب وماض
 الناس منه وحصل لهم كرب بل كربهم وتفاضلهم
 عن الاستغفار لما سمعت العلماء الطلبة والفقرا ما
 من الاوقاف والمرتبات في جزر الاطراف وماض
 الملوك والامراء الماضون من الاوقاف من بيت المال
 او مما اشترى منه غير صحيح وبان يحصل على الاراضي على قدر
 صحه وقصبتها مخرج رباة على ما عليها من الحيايات والمخام
 التي ترج على الاخراج ابي ترج وبانه جاء بذلك مرسوم
 شريف فتوتني من مولانا المفتي ذي القدر المنيف كثر حصل
 طابينه بما اشيع انها من مولانا النكار الاعظم والفا
 الكرم مولانا المرسوم على انه اذا قال احد من الامية الثلاثه
 صحه الاوقاف المذكورين وعدم المراج منيع ويقول بوجه عام

مذمبه وبه ينفع فطلب من الصلابيا ذلك وما هو الا
 من قولهم في تلك المسالك فقمتا الفقير في ذلك
 وازله كن في ملك اللطيه بجلباه ففسي ان بكر زميلنا
 فقال ليعلم ان غشا اوقاف اراضونست
 المال على خاتم الهز من المدارس والمارستان والاشخاص
 المعين في زمن الملك العادل نور الدين الشهيد فتناول
 من احدت ذلك امانه مستحقين على وصول حقهم اليهم من
 حال المسكين سمه له لما كان وصول الفقرا والضعفا
 الى الطافا والملوك واخذ حقهم منهم منغذرا او منغذرا
 ولم ينفع ذلك قبله وقد اكرم من ذلك جدا حتى قيل له ان في
 بلادك اذ ارايات عظيمة وخيرات كثيرة وصالت فحظية
 للفقها والفقرا والصوفوا القرافوا استغنت بها الان
 في البلاد وعطايها الجند كان مثل فضب رحمه الله تعالى
 وقال والله اني لارجو الفخر بما وملك فانا مترزون
 بصعقاكم كيف افظم صلات قوم بقائلون مني وانا نايم
 في فراشي لسلام لا عظمي واصرفنا الي من لا يقابل معنى الا اذا
 راى بسا مرقد عظمي وقد قضيت نيران مولانا القوم لهم
 غضيب في بيت المال اصرف عليهم كيف اقطع عنهم فحمد له
 تعالى ووضو عنه ذكر ذلك مناصح تاريخه فتمتع الملك
 العادل في ذلك السلطان صالح الذي نرى يوسف بوب
 وراعيان يفرد من اراضونستنا المال طابينه للعلماء والصوفيه

والنفقة وانصفنا وذو علي الانصار من العبيد والعربية وغيرهم فوقف فؤاد الدين المنبسط كثير من اراضي بيت المال وطولت محتات من طين بالحجارة ووقف صلاح الدين كبر على الفقهاء ارسه بالقدير وصبر على الصومعة بجانبه للفرقة بصيها السعدا وانا بما على الدينونة الملة من ذرية ثمانا بالشار ومصر الى ارض الملك الصالح فوقف على مدينته التي بمصر من الفقيرين ومساكينهم احد سبقت الملك الحاد والساها من اصلاح الدين وصرف ابن بوبله ذلك استغنيا الاما من ارض مصر من مزارع الشافية فانما ماز ذلك من ارض الملك الحاد نور الدين المنبسط كان حشيتا طاريا بالفقير على مدينته الامم الاظم الي ضمير رضو الله تعالى منه كاذن صاحب جمع للجماعه وغيره وقد استغنى الشافية في ذلك وعلقتوا احسن لاراه جزا وضا في هذا الكلام من ارضه وعملوا على ذلك بشير بان لطيفة لامية ورضيتا من ذلك مانه قد مثل من الحنفى ان الله رحمه الله تعالى انه سئل من ذلك فاباد بان لادامه اذا كان بالسلطان حاجة والعباد فانه فعل ايضا في فتح القدر انه سئل عن الارض بر سبنا ورضيتا فقال اذا استرى من وكيل بيتنا لارضنا سلمه اعانة فاقاب لجزا وفضل من قسنا وى فاقسنا وان وهذا غير ما سمناه من مولانا لكا حفص الله تعالى ورضي

وم

ورحم سلمه وانفق حقه وقد وفوا من وعصرون على ذلك واقفى على ما اتوا به جماعة من مدينته ومساكينه كالى الساعى وانزل من طين بالقرى واستعد للمساكين العينة لعدم الظان بوش وهو من طين ان وعصرون والقطيل لنبسناه رى صاحب كتابه لادى ووافقه من اقسامه والفقير ايضا سلطان على الشيخ من الدين زبده السلام والفقير ايضا كبر مدينته الشانق ومخجه والمعول عليه ديناه لانه والشيخ الامام محمد الدين المولى تولى الله تعالى رحمته ورضوانه وتغنا به كانه لونه فواجب في دنيا اوبه مشكل اذا اشترى السلطان من بيتنا لارض او غيرها ووقفه على مدينته فسلطان كبر سندا او ما رستان ورواها وفاقاه او اوبه وادخلها او ذرية او على الفقيرها لانه فاقا فلوله فقير سبوا وقفه في بيتنا لارض السلطان ومدينتها وذكر ان اليفة في باب ضمير النعمى لارض لادى كل مدينته حقه يعنى فقير لادى من بيت لادى لوزى تملك ذلك لادى رضى سلطان كان ذلك فاقا العالمة السلاطون لارض في المذهب الصحة وكذاه عند لادى كاذن القرى في قواعده وتفضل لادى في الفاد من صاحب عقير ارض لادى لادى لادى ان ينفق قلعة لرض من بيتنا لادى على طين من بولوع المساء كالحامد لادى

علم

لاحقهم في الدين ولا حالهم يستغيثون به على الجهاد و
 طوعا الشريعة لرسد من الغنم والدرية والفروع
 فسند الوقف بلا خلاف وإنما قلنا ذلك لان مال
 بحامته المصلحة وبه مسقط ترجم اليهم فوجب ان يخرجوا
 منع الوقف على المقيف وقال الرافعي والنوري في
 رد المسير عند الكلام في سواد العرف اذا زاد الامام
 اليوم ان يتفرض الحسنة كاحد عمر رضي الله عنه
 جاز اذا استقطت قلبها لغيرها لعموم وبغيره
 ومرامها ما يتم اليوم لا ما كان شيئا واهم فوالها كما
 عمروا عمل الجواز اذا وقف على جميع المسلمين كما في عمره
 ان الرخصة والقول في ان ظاهره من لسانه في
 غنة يقتضى الجواز مطلقا في الموقوفين وهو الذي
 ذهب اليه ان في حضوره من ينضم بقصد ذكرهم ف
 من اذا كانت الارض تحت عتق كالمسوق على القول
 الاضطروري فشيئا منها الموقوفون وضروفاها وانفصلت
 في غير مصلية وبين ذلك على الملك ولا يلزم ان يثبت
 انتقاليه اليه بل اليد يلزم في دعوى الملك والوقف
 ولو فرض ان الموقوفين ما تروا حازة ورسداه وانفصلت
 المال بالبريد من ارضه لا ما كان يثبت على المصلين حتى يتم عليه
 على قفين من لا يثبتها كالأرض ليشهد له مصل عرفى التمسك
 قال الزكفي في الحاد وقف بفعل ما تقدمه في سنن

الوقف

٧

وقصد من شبه الملك بانه منصف على غيره كما
 ومن مائة الشريفة ما لم يوجب عنهم بل ما عليهم
 لشيء لا يرضيه انفق حيث جاز له بد القلاء و
 ان يركبوا في ارضه من ارضه من ارضه من ارضه
 فاقى على جميع ذلك العمه كالسكوك ووليه والملك
 وان عدلان وان لوطوا وانما عدو والبلعني والادار
 والركب يصفونها وانما من ارضه من ارضه من ارضه
 انما يرضى ان يركبوا منها كما كانت سنة من زمانه
 اذ اردت في وقتها من ارضه من ارضه من ارضه
 وقالها انما يركبوا منها كما كانت سنة من زمانه
 نصف ارضه من ارضه من ارضه من ارضه
 ارضه من ارضه من ارضه من ارضه من ارضه
 والشيخ اهل ارضه من ارضه من ارضه من ارضه
 الملقن ما ما وقف على الذار والاعمال وطلبة العلم
 عا دسبا لوقفه لانهم في ارضه من ارضه من ارضه
 ممن لا وقفه بسبب تخلفهم في ارضه من ارضه
 انما يركبوا منها كما كانت سنة من زمانه
 فان منصف حكم في عمل ارضه من ارضه من ارضه
 ستمها وانما يركبوا منها كما كانت سنة من زمانه
 انما يركبوا منها كما كانت سنة من زمانه
 انما يركبوا منها كما كانت سنة من زمانه
 انما يركبوا منها كما كانت سنة من زمانه

لانما الاكتم تزيدون قطع لوزاق الصلح - يتوالفم كاريت
 فهو اطلبه لولاهنا او وصفه انتم في هذا متروا وانما
 على هذه الاوقاف لانه كون حضور صاحب حكم انا وهو صاحب
 بروجتها فلا يجوز قطعها لان حكم الكا كبرج الخلاف وصير
 المشقة محضا بل على ان من قطع من كلامه التوقف في الاوقاف
 لانه كون على التبرك وغيره ليس براهنا باطله لاجوازنا ولا
 ولاه فيها مستقتها بل اراء انما راياب لاراما وانما لغيرها
 وهو ظاهر بالانفاق ولغيره الذي يستلظ الاوقاف ولا يوز
 والارساد لاشارة اوقاف منقولات على ان السبق قات
 اتا لا ايقون ولا ايقولوا الا على عينين من قول ايضا فاذا
 رايانبا بعد صلحا او وقف الاقديع انتم قات قات
 الامام لا يحلهم اعادة وكيل مرتفعة الشرع من المصلحة ونظرو
 في نيت الا لا يكتظ وفي اليشير في نال اليشير وتعد من التبرك
 الوالي غير الصلح بل هو لاسم لاجوز مكلف طاله التبرك في
 قفا لا يرضو لكونه قلف الاصل في منع الاراضو
 اوق لا لا يرضو على الصفة واستوفيه المستوفات الشرعية
 كما ذكر ذلك الوستون عند وصف الشيخ بانه يجمع شرعي
 مستوف في ربطها الشرعية وكذا في الوصف وكم لا يرد
 فانها بوضف ان عا ذكرها واما وضف المخرج على الاراضو المبر
 فتمتبا انما ايقون ان لا يوضع عليها لارايهم كما كان المشقة
 الفوق جم البهم في نقل الامام من وصفه فمؤلفا قالا في

دفع

وتفقد الاراضو من تحت من من صلحا من قولنا قطع
 من نانية عبوة ومانا وصية الشا في روضاه فقال
 من اياه ارضاه مصر ما يقتضي به ويملكها وانما قطع صلحا
 فاعلموا بحتم انما اعيا الاراضو المذكور بعد
 الزاقت من انا فلا دلالة فيه على ذلك وحيث فمقتضون
 كاهو لغو لا يشروصت من الصا فتر وبنيت في يد يهيم
 فهو غيرية لاراضيه والاراضو يجوز ارجائه كانه لغو
 وتعلق في الشرح والروضه في صورته من اعد ما اذا اتمها
 الامام ونزل روضتها بغير الصا فتر لغو صلحا ووقتها معنا وشر
 خرابا والسنة اذ انتم صلحا على ان كونها وسكنها
 الكفا يخرج صلحا هو لغو لاراضو عليها من لا ينفذ
 ما سلاههم فان لربية وطا كون سكنها الكفا يخرج هو غيرية
 مستظا ما سلمهم واما البلا والحق فمقت فتر وفتت بين
 الغائزو وبنيت في يد يهيم وكذا الحق اسم اهلها عليها
 ولما راضو ايقون بالسلوون صلحا غيرية وانتم المخرج منها
 علم انتم في نال ارضو في نال المخرج والروضه
 بعد ان نال في كلامه في صورته في الاراضو لارجية الى انتم مقرر
 الهمزة لان المخرج بربان من المشقة مفروضة في ارض
 المخرج او في ارض صلحا الكفا المصلوون عليها يخرج بغيرية
 كل سنة وعلى هذا فالارض مصلوون بربانها انتم اذ
 غير ذلك فمقت عرفت انتم من اهلها المصلوون في ارضها

ان ارض مصر لاخراج عليها وعلى تعدد براز كون عليها
 خراج كما هو مذمب الامام ابو حنيفة رضى الله تعالى عنه
 فاذا اخرج في الاوقاف من ربي تقدم الخراج ارفع للعلم
 وغالب الاوقاف الحاكم بها سابق ومن موجب عدم
 الخراج فلا يجوز نفضه ولا يحل نفضه بوضع الخراج وعلى
 عدم الحكم فاعلى الاراضى من الحيايات والمعارف زابد
 الخراج كغير بلائسته فاخذوا ايدى من منع لاجور يحصل
 الضرر للبلاد والعباد ويؤلد عنه غاية الفساد
 فالصالحا عدم المشيئة المشيئة والحافظون للخارج
 للبيعة من المشرق والمغرب والمدين وعصا القربان الميزان
 والصلح والصفوة والذكاون من سكان الديار المصرية
 والقائمين المزمرة يؤمن بدوامه وله مولانا السلطان في
 ان الملك الاعظم والحاقان الكرم ساهلون من نفضة
 العجم وعواطفه الرحيم بقا الاوقاف على ما كانت عليه
 وعدم نفضها ووضع خراج عليها وعدم تعبيرة وجباية
 خراج ارضها وحبر ذلك من مستحقه وظلم نفسه
 ببعض اوقاف مولانا السلطان ابن الله تعالى منبج المشرق
 الشريف فامر على قايدين العلماء قولهم المنبج خروضا
 وتولانا والدلتكار الاعظم والملك الكرم المرحوم مولانا
 السلطان سليم بعدد الله تعالى رحمه واسكنه منبج منبج
 لما دخل الى الديار المصرية واخذها اقراوقافها على ابي عليه

و

و ثبت بذلك الحكم ما هو حرة في لان وغافل اهل
 مصر بفضل والامتنان لاهم منه ما الحال مستحقون لمجود
 والامتنان وقد قال صلى الله عليه وسلم اهل مصر
 الضعيف ما كادهم جدا لا كفاهم الله تعالى مؤمنة
 نذري جرمون على من معه الركبته وخصته اهل
 ان قامه مصر في ارضه عامر بالعلم والعمل والفضاء
 والفهما خصوصا اهل الحمام مازمه والموظف العود
 منهم قامون بفضيلة ذلك وساهل من المسالك مددوا
 على الاستغفار بالليل والنهار والعدو والامان يكون
 الدقا بدوام دوله مولانا مستحاض الله تعالى
 يحفظه من اهل الكبد والطمعان مقتنعين بما يصل اليه
 من الاوقاف وان كان لا يحفظه منهم ساكون الله تعالى
 على ذلك ومنون على مولانا الحكام ببقا به بايديهم
 والعباد ذبا لله تعالى فطقت من الاوقاف ابطت وصل
 فيها خللا فطقت بطل الاستغفار بالعلوم وتعلمه ان
 وحفظه وحصل خللا في تلك الرسوم والذالك الى خراب
 ذلك لا قبله العظم وبطلان ما ج من الخبز لبيته كن نحن
 مولانا من مولانا الحكام غاية الجليل لما زاه بيقول ما اهل الد
 المصير من الجزو البنجيل خصوصا بوليتيه عليهم الوزم العظم
 والمسير المعنى ذال الراى الشديد والامر الشديد والنظر القية
 مولانا على بابنا لبر الله تعالى له قابليا وانبج عليه نعمته

والأضدي زيد فضلهما على ما كان عليه من كان قبلهما من
 الولاية في مرتبتهما النسبه ليدوم ذلك قيام تاموم
 الشرفه المظهره ويحصل في صحايق الشرفه تلك الاحرام
 لازالت الا فالبع نوحون واما مهوره
 عاه سيد الميزه وجيد العاين
 ضلوه عمه ونله وعلى له وصحابه اجمعين
 امير المؤمنين وحسناته
 ومم الكبره لا قول ولا حق
 لا بالله على العظيم
 والله اعلم
 تم الحجاب . نورا الملك الوفا بـ

وابقى دولته وادام وجود مولانا الملتحار نعمته
 لترزلا الا لسن فاطمة بالسنا على افعاله والقلوب
 معقودة على محبته واجلاله لا يقن بيد المهوره
 ونصر المظلومين وفتنة المفسدين فمولانا السلطان
 نعم الله فضلا ما جرد على ولايته الدبار المعريه
 مرفوع له بذلك اللغات اهلبيه ثم ما اقر ذلك
 من ولاية قضاء القاتين الحقيه لولا انما غير المولى العظيم
 وعمن العلماء النمام بينخ لاسلامه نحة الاعلام
 مولانا حامد جليلي بالله تعالى احكامه هو اسبق عليه
 الغامه وهو عفيف في ولايته صادع بالحق في حكومته
 عمنه في زمان الاوقافه غايل بالانصاف لربيعي
 عرضة بسى من الماله في الاصول والماله وما احقده بقول من

قال

يايها المنكار لا تنمغن في حق فاضلك كلام الوفاء
 والله لمرشح بان امره اهدى لينا ولا قدرنا
 ففسا لسه فقال بسا ز التقدير والانتارة مع مد
 كفا الصراعة والانتارة ان بلهم مولانا المنكار والله
 تعالى قاسين وقوفهم وسند بن النقطه على اهل الديار
 المعريه وان يدبر عليهم اوقافهم على ما ي عليه من صدقا
 الغليته وان لا يقبل منهم قول احد من لا يخاف رب البريه
 ولا يخشى سطوته القريه وان تبقى ولايتهم من مولانا الباشا

ولا قدر